

PEDRO ANTONIO AÑIBARRO, EUSKAL IDAZLE, GRAMATIKALARI ETA HIZTEGIGILE*

Areatzan, 1998-VII-23

*Blanca Urgell,
euskaltzain urgazlea*

250 urte igaro dira Pedro Antonio Añibarro Areatzako herri honetan jaio zenetik. Milurteko baten laurden borobila data ederra da, ziur, inoren omenaldia antolatzeko, batez ere II. mendeurrena frankismoaren garairik ilunenetan (1948an) jausi zela kontuan hartzen badugu.

Duela bi mende pasako areatarrek ezin zuten ezertan ere susmatu, hainbeste denbora igaro eta gero herriko udaletxean haren omenez batuko ginela. Gauzak zeharo aldatu dira ordutik hona Euskal Herrian; eta, haiek ezin igartzeko moduan, aldaketa hau, astiro-astiro egin bada ere, Añibarro bezalako jendeari zor diogu, euren ipini zituztelako honaino ekarri gaituen bidearen harriak. Euskaldunei oro har eta bizkaitarrei berezi-bereziki euskara maitarazi dieten, euskaraz irakurtzeko gogoa piztu eta lantzerantz gonbidatu dietenen artean Añibarrok leku jaso bat irabazita dauka. Omenaldiek, nire ustetan, bi gauzatarako balio dezakete: alde batetik, halako pertsona garaien adibideak eta itzalak euren denboran izan zuten balioa berrizatzeko eta, bestetik, kontuak atera ditzagun, kontzientziako azterketa egin eta haietaz zer dakigun eta zer ez, beren egiteen gainean artean zenbat ikasi dugun eta oraindik egiteko zer dugun finka dezagun.

Idazle baten garrantzia, bera ikertzen eta ezagutzera ematen aritu direnen arabera neur badaiteke, inoiz baino argiago geratzen zaigu Añibarro garrantzi handiko idazlea izan zela, zeren eta bere ikertzaile nagusia, baita bere lan garrantzitsu askoren argitaratzailea ere, ez baita edonor izan, luzaro euskaltzainburua izan den Aita Villasante baizik. Norbaitek esango du, beharbada, biak frantziskotarrak izanik, baita biak bizkaitarrak ere, ez dela harriztekoa A. Villasantek Añibarroenganako jaidura hori izatea: idaztiak aldamen-aldamenean zituen, eta bere ordenaren lorpenak lau haizeetara zabaltzeko gogorik ere ez bide du falta. Hala eta guztiz ere, esan behar dut lehenik, frantziskotarrek atearik zabal-zabalik dituztela euren artxibuetakoak ikusteko, eta oso pozik hartzen du-

* Lan hau Joseba A. Lakarrak zuzendutako EHUren ikerkuntza proiektuaren barnean kokatzen da.

tela, mende honetan zehar hainbeste aldiz frogatu duten bezala, euren altxorreko zerbait aztertu edota argitaratu nahi lukeen ikertzailea. Eta, bigarrenik, gogoratuko dut Villasanteren joera nagusia lapurterazko liburuak ikertzea izan dela, Axularri buruz egindako lan bikainak lekuko, hain zuzen bere kezka nagusia euskara batua bestetan parerik ia ez zuen lapurtar tradizioaren ekarriaz aberastea izan delako. Nire ustez, idazle bizkaitarren arteik Añibarroengan begiak ipintzea ere bide horretatik doa, hain zuzen Añibarrok hein handi batean bizkaiera bera gaitzen duen literatur hizkera bat eratzen saiatu zelako.

Tamalez, bere izaeraz, baita bere bizitzaz ere, gauza gutxi gorde zaizkigu: beste idazle askorekin gertatu bazaigu, ez da harritzekoa hau berau gertatzea munduarekin lotura gutxi izan zuen frantziskotar xume honekin. Uztail bukaera honetan gogoratzen ari bagara ere, Añibarro 1748ko abenduaren 5ean jaio zen. Bataioko agiriari esker badakigu aita, Antonio Añibarro, eta aitaren familia Zeanurikoak zirela; ama, berriz, María Antonia Ugalde, bilbotarra zen, amama bezala, aitita Zamudiokoa zen bitartean. Aitaren familia Zeanurin bizi zen eta amarena Bilbon: Pedro Antonioren gurasoak izan ziren, beraz, herri honetara aldatu zirenak, lan bila edo bestela. Gazte-gazterik atera zen herritik fraidetze-ko, 16 urterekin-edo, ziurrenik Bilbon frantziskotarrek zeukaten komentura.

Fetxa hotz eta hutsetatik urruntzen den lekukotasun ia bakarra, Aita Zabala euskal idazle eta komentukideak utzi zigun, Añibarroren heriotzaren ondoren ordura arte berak zeraman komentuko *Libro Becerro* delakoan haren hil osteko berri ematerakoan idatzi zituen hitzokina, neuk laburtu eta euskaraz ipinita:

Alfertasunaren etsai handia... Haren langiletasunaren fruitua idatzi zituen 17 lanak dira... 82 urte zituela hil zen, Sakramentu Sainduak hartuta, eta eroapenez pairatu zuen bere azken gaixotasuna, kalentura bularreko kongestioaz batera... 1830eko martxoaren 7an hil zen, goizeko zazpirak laurden gutxitan. Begietako bista sendo eta argi gorde zuen, baita ilea ere aski, nahiz urdindua izan: ez zuen zahartzaroko beste gaixotasunik izan ez tula, eta indarrak zertxobait ahulduta izatea baino.

Gorriak ikusiko zituen Añibarrok Zarautzen. Alde batetik, komentuko biritza gogorra zen; honela kontatzen digu Añibarrok liburu berean komentuaren lehen urteez diharduela:

Probitziako komenturik pobre eta behartsuena zen; eta bertan bizi ziren Observanteek esan ziguten askotan meza ematera Parrokiaara joaten zirela, argizagitarako dirurik ez izanik.

Misiolari Mintegi bihurtu zenean, ez ziren gauzak hobetu, haren menpeko eskualdea txikia baitzen —eta, beraz, diru gutxi emateko gauza— eta misioetan ezer eskatu edo hartzea debekatuta baitzuten:

Kolegio hau beti dabil zorretan: eta jatekoak biltzeko, ongi-egile asko molestatu behar ditugu dirua mailegutuan eman diezaiguten, eta batzuetan ez da nork eman aurkitzen.

Lehenago Burgosen egon zen urteetan, Friaseko komentuan, hango guardianaren ere izanik. Gizon heldua zela iritsi zen Zarautzera, 42 urterekin, sasoiaren beraz, han egin behar zuen lan handia egiteko. Komentu hura Larramendiren garaian jadanik oso aipatua zen, zeren eta, Hegoaldeko Euskal Herrian zehar misioak egiteko zeregina izanik, jadanik orduan (Larramendiren oharra 1754koa-edo da) euskaraz ondo-ondo moldatzen ziren predikalari multzo bat biltzea lortu baitzuen. Komentuko artxibategian predikalari hauen erdarazko eta batzuetan euskarazko eskuizkribuak gordetzen dira, nahiz batzuk tamalez oso kaltetuak egon. Euskaldunen artean eta euskaraz lan egin ahal izateak erakarri zuen, ziurrenik, Añibarro Zarautzera. Baina berarekin funtsezko aldaketa bat gertatu zen: euskaldunentzako irakurgaiak prestatzera ausartzen da lehenengoz, eta batzuk argitaratzea ere lortzen du, nahiz idatzi zuen gehiena, bere letra borobil txiki txukunaz betetako milaka orrialde, eskuizkribuan geratu zen. Besterik ez bada, bere adibideaz, gutxienez beste bi fraide gazteagok —A. Mateo Zabala eta A. Juan Kruz Etxeberria— ere lan berari ekitea lortu zuen.

Oso garai txarra izan zen, oro har, ezer argitaratzeko, areago erlijioaz eta euskaraz, frantsesen kontrako gerlak, gobernu aldaketak, etabar zirela eta. Zehazkiago, komentura iritsi eta lau urtetara (1794an) frantsesak Gipuzkoan sartu eta Zarauzko fraideek alde egin zuten komentutik, baina Añibarro eta beste bi etxea zaintzeko utzirik. Frantsesek preso hartu eta Baionara eraman zituzten hirurak, beste erlijioso batzuekin batera, komentuko eukiak lapurtzeko, Añibarroren ustetan. Bi hilabetegarrenean askatu zituzten, beste kalterik gabe. 1808an Independentziaren gerla ospetsua etorri zen, frantsesek ostera Espainia beretu nahian, lehengoan baino arrakasta gehiagorekin, ezaguna denez. Zarautzarrak berriro alde egin beharrean izan ziren, gobernu berriak komentuetatik atera eta beren jaioterrietara bihurtzeko agindu baitzuen. Bakoitzak ahal zuena egin zuen orduan, batzuk etxera eta besteak babesa lortu zuten lekura, Añibarrok Becerroan kontatzen duen bezala, bera nora joan zen esan gabe, ostera. 1809an atera eta 1814an berriro kolegioan bildu ziren, inguruko herritarrek lagundurik lehengo bizitzara itzuliaz.

Bizitzaz eta idazlanez ditugun datuak ez dira elkarrekin errazki ezkontzen, batez ere bigarrenez argitaratuena baino askoz gehiago ez dakigulako. Ziurtasun osoz, Añibarroren euskarazko lan guztia Zarautzen egin zen: 1791n sartu eta hurrengo hamar urteetako berririk ez dugu, baina pentsatzekoa da orduan hasiko zituela, besteren artean, 1802an argitaratu zen *Esku Liburua*, 1803ko *Lora Sorta Espirituala* eta Villasantek, ziurrenik arrazoiz, bere lehen liburutzat jo duen baina datarik adierazi gabe atera zen nafarrerazko dotrina txikia. *Esku Liburua*, bere idazlanik arrakastatsuen, hainbat bider berrargitaratu zen XIX. mendean zehar, bi bider egilea bizi zela, 1821 eta 1827an. Gainerako idatzi gehienak, 1803-1821 tarte hartan, egileak 55-73 urte zituela, koku behar direla uste dut.

Ez noa Añibarroren idazlan guztiak aipatzera, eskura daudenak bakarrik baizik. *Esku-liburua*-ren lehenengo edizioa Hordagok atera zuen facsimilean

(Donostia, 1978); ziurrenik agortuta dago, baina liburutegietan erraz aurkitzen da. *Nekea arindurik*, oso liburu txiki baina, nik uste, Añibarrok idatzitako lanik goxoena, *ASJU* aldizkarian (XXI-1, 1987, 211-263) ikus daiteke, *Lora Sorta Espirituala* (XXII-1, 1988, 7-92) bezala. Arestian, M. Pilar Ciarrustak (Bilbo, 1991) kalera du lehenengoz *Jesu Christoren Lau Evangelioac batera alcarturic*, hau ere gaztelaniatiko itzulpena. Zarauzko misiolarien gorabeheraz gehiago jakin nahi lukeenak, *Libro Becerro* deritzana *Scriptorium Victoriense* aldizkarian (XXI, 1974, 281-330) aurki dezake, Villasantek argitaratua. Beroni zor dizkiogu, halaber, Añibarroren hiztegiaren eta gramatikaren lehenengo argitalpenak, Bilbo, 1963 eta Donostia, 1970 (*ASJU* III, 1969ren separata), hurrenez hurren.

Zarauzko egotaldiak, bertako giroak eta misiolari zereginak azaltzen dute ezerk baino argiago Añibarrok garatu zuen lanaren muina: misioetan ikusitako beharregatik (liburu egokirik eza, elizgizonek sermoiak euskaraz egiteko ziztuzten zailtasunak, etab.) hasten da lanean, baina aldi berean herriz herriko misio haietan aurkitu zuen euskara bizia ikasteko modua, eta handik edan zuen bere idazlanak ontzeko. Leku askotan ibiltzeak euskara biziaren aldakortasuna erakutsi zion, bai, baina honexek batasunaren nolabaiteko kontzeptura eraman zuen: predikatu, ahaleginean herri bakoitzeko eran predikatu behar, baina denentzat izan behar duten liburuak ezin dira halaxe egin, denek ulertzeko eran baizik. Ezinbestean, gainera, bere euskara han-hemen —eta guztiz, beharbada, bizi zen Zarauzko inguruan— entzundako zerez “kutsatuta” geratu zen. *Geroko gero*-aren hitzaurrean honela dio:

Eusqueran eguin dot aleguifa, Bizcaycoari jarraitzeo; baña celan Colegio oneta-coac ain laster gabiltzan Bizcayan cein Guipuzcoan, Araban ta Nafarroco verba eguicune ta itzcuntzetan, utsen batzuc idoroco dozuz, ta orduan ito eguizuz issilic.

Ahalik eta irakurle gehienengana iristeko asmo honek azaltzen du bere es-tiloaren ezaugarrietatik bat, hau da, sinonimo pilaketak, esanahi bereko edo beretsuko hitz edo sintagmak elkarren aldamenean ematea, bata ez bada bestea uler dadin. Adibide bat ipiniko dut niri gehien gustatzen zaidan *Nekea arindurik* liburuxkatik, hain zuzen Somorrostroko meategia —euskal literaturan lehenengoz, oker ez baldin banago— aipatzen duenekoa (eskuizkribuko 13-14. or.):

Nequéc ta crutzéc arima garbituten deuscue, suác urrea leguez ta mea olaco suteguiác leguez. Somorrostroco mea berez lur zati ilun bat da, baña beragaz burriña eguinic ta errementariác landu, garbitu ta limaturic cidar zuri eder bat dirudi. Noc edo cec alan edertu dau? Olaco suác erre, goritu, garbitu ta gabipean colpe gogor lucéc eroan izanác. Au berau eguin daroa ariman neque ta penaren suác, colpe ta castiguác. Cer izango liteque arima ascogaz, crutze ta minen bat ezpaleuqué? Beti uguerturic, motelduric, lur ta autsez beteric, orban ta loiz ziquinduric, becatuz atsi-turic ibilico litequez. Aztuco leuqué Jangoicoa; maitetu munduco atseguifa; eta ifiosbere euren arimétaco ar, aranza ta gríña charrac ilgo ez litequez. Neguco edur-tza ta lei otz andiac бага, lur barruco árrac ilten eztira; ta guero oneec caltetu ta

galduten dituez ereinac, lórac, landarac ta frutúac. Seinchoác, ume chiquiác bere gustu ta erara dabillanean, amaren gomuteric ez dau; baña jazoten bajaco zorigachen bat, amari bertati deituten deutso. Ceimbat galduco litequez nequepeturic, gaissoturic, perseguituric, bearturic, bildurturic, minduric bici ezpalira? Orregaiti Davidec cirautsan Jangoicoari: ó, Jauna, on ta probechu asco eguin deust zuc ni umildu ta bératu izanác. San Pabloc diño Jesu Cristogan bici gura dabenác perse-cuñoac igaro bearco dituala.

Añibarrok nafarreraz eta gipuzkeraz idazten jakin zuen, baina idatzi zituen lan gehienak bizkaieraz daude. Ordurako gipuzkerak halako maila bat erdietsia zuen, Mendiburu eta Kardaberatzen lanekin batez ere. Pentsatzekoa da Bizkaiko herrietan egindako misioetan, bizkaitar elizgizonen kexak jasoko zituela, Mogelek bere bizkaierazko lehen liburuan aipatzen duen bezala, euren fidelei hobeto uler zezaketen euskaran hitz egiteko inolako lagungaririk ez zeukatelako. Mogel eta biak izan ziren literatur bizkaieraren gurasoak, ezaguna denez, nahiz oso bide ezberdinak hautatu zituzten. Biek utzi digute elkarren artean izan zuten eztabaidaren, baita bestalde harreman oso onen berri. Hona Mogelek Añibarrori eskaini zizkion laudoriozko hitzetatik batzuk:

Gura dabenac sinistu Bizcaico eusqueriac ez deusala ecer zor quiputzenai, iracurri begui liburu onec baño leenago urtengo daben neure adisquide andi, ta gauza onétan neure biarlagun leguez eguiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzco Colegio A. San Franciscoco Ordean Misionarijac bizcaitarrentzat atera daben liburu chicar, baña urre guztiac baño gueijago balio dabena. Edirioco dau *Escu-Liburu* onetan Bizcaico eusqueran edertó adierazo leitezala esan biar dirian gauzac verba, nequezaleen aoetan dabilzanacaz. Bizcay barrubarruco semia da bera, ta bere eusquera garbi ta ederrac ezagutu eraguingo dau nun nai icasi leitiala ondo verba eguiten buruba cerbait necatu gura bada. Alperren soluac beti egongo dira bedar chaarrez betiac. Bizcaitar guztiac erosi biar leuquee Liburuclu esan dogun au (*Confesino ona*, Gasteiz, 1803).

Eztabaida, labur bilduz, hautatu behar zen oinarritzko hizkeran zetzan: Mogelek uste zuen hobe zela nork bere herrikoa baliatzea, Añibarrok ahalik eta gehienek ulertzeko modukoan idatzi behar zela uste zuen bitartean. Horretarako, Arratiako hizkera egokiagoa zela zeritzan, *-ija* eta *-uba*-rik gabekoa besteak beste, baina ez zen bertan goxo geratu, eta hura gainerako bizkaitarrentzat arrotz egin zezaketen zenbait ezaugarri (hala nola *u*-ren osteko bokalen itxiera) desagertaraziaz joan zen. Añibarroren idaztankeran, maila guztietan, garapen bat antzematen dugu, bere euskara gero eta trinko, aberats, adierazgarri, ulergarri eta “batuago” —nolabait esateko— egin nahian. Gainerako euskalkien ekarrietara (lexikoan batik bat) zeharo irekia ere badela ahaztu gabe.

Aldaketa lan guztietan zehar hautematen da, eta inoiz esan izan dut honexek balio lezakeela datatu gabe ditugun liburuak datatzeko. Edozelan ere, *Esku Liburu*a da honen kontu argienik ematen diguna, eta aldaketa horren azken burua zein izan zen erakusten. Haren ardurapean atera zen bigarren ediziorako (1821) goitik behera berridatzi zuen, grafian hasi eta hiztegian buka.

Alde batetik, tradiziozko grafia punturik arazotsuenetan berriztatu egin zuen, euskararen fonetikari ahalik eta ongiena egokitzeko asmoz: <v> eta <h>ak kendu, <qu>ren ordez <k> lehenengoz erabili, <np> eta <nb> ere lehenengoz, orain <x>az idazten dugun hotsa, lehenagoko <ss> eta <x> zalantzazkoak ordezkaturik, <sh>z irudikatu, etab. Bestetik, morfologian aldaerak bateratzen, baliabide berriak erabiltzen, usadio txarrak zuzentzen, kalakoak zokoratzen, forma osoagoak (*dagigun daigun*-en ordez, esaterako) ezartzen eta txokokeriak arbuizatzen saiatzen da. Hiztegi mailan, berriz, oso nabarmena da mailegu gutxiago erabiltzeko joera; eta, besteak beste, gipuzkerazko sinonimoei lekua egiten die, irakurleen hiztegia aberasteko edota zitezkeen irakurleen kopurua handitzeko asmoz.

Une honetan A. Mateo Zabala berraipatu behar da, Añibarroekin batera “Arratiako eskola” izena daramanaren barruan kokatu ohi dena. Bien asmo eta ideiak bat etorri bide ziren hein handi batean eta, nolana ere, biek idazkera bera edo beretsua erabili zuten ezaugarriak esanguratsuenetan. Lotura argiagoa da hain zuzen *Esku Liburua*-ren bigarren argitalpen hartan, eta pentsa dezakegu Zabalak —*Verbo Regular Bascongado* bere gramatikan erakutsi zuen arauemailetasuna dela eta— zenbait gauza berri eta zenbait aukera egiten lagundu ziokeela.

Añibarroren idatzietan interesgarri eta berezianak hiru direla esango nuke: Axularren *Geroko gero*-aren (beraz, *Gero*-aren bigarren argitalpenaren) itzulpena, *Gramática Bascongada* eta *Voces Bascongadas* hiztegia. Gramatikaren hitzaurrean Añibarrok berak dioskunez, ezinutzizko hirukotetzat zeuzkan: “Con este Arte, Diccionario y Axular, tenía uno quanto necesita para hacerse un excelente bascongado”.

Axularren liburua, bere euskal idazlanik garrantzitsuena da, nire ustez, baita ezezagunetarikoa, oraindik argitaragabe dagoelako, nahiz gerra aurrean Julio de Urquijok *RIE*ven ateratzen hasi (1923-1933). Axular, dakigularik, Larramendik gorairatu zuen lehenengoz Hegoaldean, eta Añibarrok haren gomendioari jarraiki dihardu, hitzaurrean dioskunez. Hona aurkezpena:

Iracurle bizkaitarra, ona emen zeure eskuetan ta zeure euskeran Axularren liburu famaduna. Euskaldunen Ciceronen izenaz izentaturik eta aitaturik ibilli da beti Axular; bada Aita Larramendi euskaldun guztien maixuak diñolez, bere euskerea da ederra, nastubagea, uts-garbia ta ugaria [...]. Beragaitik, diño, euskaldun guztien eskuetan ibilli bear leukela liburu onek.

Añibarrok eutsi egin zion Larramendiren deialdiari eta irakurketa edertzat ezeze erduztat ere eskaini zien bere herritarrei. Lan honek Mogelen *Lavieuxville* dotrina-ren itzulpena (Villasanteren arg., *Euskararen Lekukoak* 14, Bilbo 1987) dakarkigu gogora, biek Iparraldeko liburu bikainen indarra nolabait bizkaierari txertatzeko ados ipini izan balira bezala.

Añibarroren bertsioa Axularrenarekin erkatzea oso lan interesgarria da: edukiaren aldetik, Añibarrok —eta halaxe aitortzen du hitzaurrean— “zenbait gauza” kendu egin zizkion. Ikusi ahal izan dudana, haragizko bekatuekin zerikusia daukan guztia —Axularren garaian askoz lasaia go hitz egiten zuten

halako gauzez— eta Axularrek inoren ahotan jartzen dituen iritzi heretiko zenbait liburutik kanpora utzi zituen. Bestela, noiz hertsiago noiz askeago, gehienbat *Geroko gero*-aren hitzez hitzeko itzulpena egiten saiatzen da. Ez arazorik gabe, ordea. Gogoratu behar dugu ez zeukala lagun ziezaiokeen hiztegirik (Larramendirena erdara-euskara zen, berea bezalaxe); erabil zezakeen gauza bakarra, eta halaxe egin zuen, Martin Harrietek bere gramatikaren ostean (1741) ipini zituen hiztegi txikitxoak ziren. Honegatik, eskuizkribuan zalantzati antzematen dugu zenbait hitzen itzulpenean, baita inoiz edo behin gaizki zeharo okertua.

Edozein aldetik begiratura, lana erraldoia zen, Axularren liburua irakurri duen edozeinek susma dezakeen bezala: haren hiztegi aberatsa, haren perpaus luzeko joskera, haren hitz jokoak eta, hitz batean, haren trebezia galduan ateratzen dira, egia esanda, bizkaierazko itzulpenean, Añibarroren estilo askoz lauagoaren eraginez. Dena dela, Añibarroren estiloa, oro har, irabazian atera zen, gainerako liburuetan Axularren oihartzunak argiak dira eta. Bestalde, ez dago zalantzarik Añibarroren itzulpenak, argitaratuko balitz, gaur ere balio handia izan dezakeela, ez bakarrik sekulako ahalegin baten erakusgarri gisa, ez bakarrik bizkaierazko beste liburu zahar bat ezagutzeko aukera izan dezagun, baizik eta baita Axularrenganako zubi modura ere.

Azpimarratu behar dut, azkenik, ahaztu ohi badugu ere, lapurterak batua- ren eraikuntza baino lehenagoko eraginak izan zituela Hegoaldeko euskara idatzian, eta Añibarroren kasua, batzuetan esan izan denez, ez da bakarra izan, baina bai adierazgarrietakoa.

Hirukotearen beste bi partaideak, gramatika eta hiztegia, inolako zalantzarik gabe apaiz eta bestelako predikalariei zuzenduta daude. Añibarrok —garai haietan euskaraz aritu ziren hainbat elizgizon euskaltzalek bezala— ongi zekien euskaraz egin ezean, eta euskara onean, haziak lur idorrean eroriko zifela, bere artaldea gehienbat euskalduna eta euskalduna bakarrik baitzen. Berak alde honetatik egindako ahaleginak besterentzat ere baliotsuak izan zitezkeelakoan, bada, sermoi bilduma bat prestatu zuen (oraindik argitaragabe dagoen *Misionari Euskalduna* liburu erraldoia), baina hori baino gehiago ere egin zezakeela eman zion buruak, hots, adibideak ez zirela aski, oinarriak eurak ondo ipini behar zirela. Beraz, gramatika modura eta hiztegi modura bildu zituen bere apunteak, ahal bazen moldiztegira eramateko txukunki prestatuak. Ezin izan zen, dakigunez, Villasantek argitaratu dituen arte. Berandutxo egilearen asmoak betetzeko, baina garaiz han bildutako altxorrak denok ezagut ditzagun. Gogoratu Larramendirenen ondoren egiten diren lehenak direla.

Gramatika ez da oso handia: deklinabideari buruzko gauzarik beharrezkoenak jaso ondoren, aditzean ipintzen du arreta guztia, bizkaiera, gipuzkera eta nafarrerazkoa azalduaz, bukaeran izenaren morfologiaz, aditzaren jokabideaz, ahoskeraz, azentuaz eta, joskera mailan, erlatibozko perpausaz atal bana daukalarik. Aditzari garrantzi gehiena emateko arrazoa hitzaurrean aipatzen du, gutxi gorabehera honela esanez: “aditz jokoa menperatuta gero, ez da eus-

karaz beste hizkuntzetan baino ahalegin gehiago egin behar hitzen esanahia ikasteko". Hau da, aditzari zailena eta oinarrikoena zeritzan Añibarrok, Zabala, Astarloa etabarrekin indartuko zen joerari hasiera emanik. Gramatika zeharo deskriptiboa (eta eskematikoa) da, Zabalak egin zuen arauemailearen aldean, aldaera ezberdinak "otro" sarreraren azpian bilduaz. Aztertu gabe dago, nahiz eta euskal gramatikagintzaren historian (Larramendi eta Zabalarekin erkatuaz, adibidez) eta dialektologia diakronikoan (nongo formak aukeratu zituen finkatzen saiatuaz, esaterako) esankizunik baduen.

Hiztegia txikia baina oso aberatsa da. Funtsean, hiru euskalkietako (bizkaiera, gipuzkera eta, oso adiera zabalean, nafarrera) hitz ezberdinak ulertu eta erabili ahal izateko egina da. Hitzaurrean honela azaltzen digu hiztegia biltzera eraman zuen zioa (nik euskaratua):

Euren sermoiez Elizaren mesedetan eta arimen salbazioan hain sailduki dabiltzan hainbat elizgizonek, jakinik Bizkai, Gipuzkoa eta Nafarroako euskal herrietan misio sailduak zirela-eta egindako ibilaldietan, nire predikuak eraginkorrago izan zitezen, bakoitzean erabiltzen diren hitz bereizgarriak idatziz hartzen aritu naizela, arrenka eskatu eta ziurtatu didate mesede handia egingo diedala argitaratzen baditut, euren onura eta aringarrirako.

Beraz, euskal herrietan egindako ostera haietan hartutako oharrez aberastuta dago. Ez da oso handia, Larramendirenaren aldean behinik behin, baina berak dioen bezala "pulpituan aritzeko beharrezkoa izan daitekeen guztia" jasotzen du, baita hori baino askoz gehiago ere. Añibarrok, oinarri gisa, Larramendiren hiztegi handia erabili zuen, hainbat sarreraren erkaketa ezagutzen den bezala: harena irakurri eta hautatu, baita batzuetan hitzak bere ustetan errazagoak-edo eginez egokitu, bere iritzien arabera hitzak euskalkika sailkatu eta bere ohar berriez osatu egin zuen.

Hiztegi honek, beraz, hiru eratako garrantzia dauka, gutxienez: alde batetik, eta bereziki, herriaren ahotik edo bere euskaratik eransten dituen hitzak, sarritan lehenengo lekukotasunak eta ez gutxitan bakarrak baitira. Bestetik, Larramendiri hartu baina egokitu egiten dituenak, batetik bestera izan ziren irizpide eta sentimen aldaketak direla kausa. Eta, azkenik, Larramendiri zegoen-zegoenean kendu zizkionak, zein euskalkitan kokatzen duen aztertzeagatik. Azkuek, hiztegi honen garrantziaz ohartuta, berearen iturri nagusien artean sartu zuen, Duvoisinien hiztegiaren parean adibidez, eta hitz askok Añibarroren hiztegiaren lekukotasuna bakarrik daramate bermetzat. Bideanabar, *Esku Liburua* ere Azkueren iturri garrantzitsuenetako bat izan zen.

Areatzak euskal munduari idazle ona, gramatikagile zintzoa eta hiztegitile aberatsa batean eskaini dio. Euskal munduak Areatzari zor dio orain haren semearen obrak zaindu, aztertu eta ezagutzera ematea, landatu zuen haziak ez baitute inondik ere haien indarra galdu. Hala izan dadila.